

Кета Мирчева
kmircheva2@yahoo.com

Пренасянето на тленните останки на Г. С. Раковски от Букурещ в София през 1885 г. – Към началото на създаването на националния пантеон

Кета Мирчева
kmircheva2@yahoo.com

Carrying mortal remains of Georgi S. Rakovski from Bucharest to Sofia in 1885 - the beginning of the creation of the national pantheon

Abstract

Eight years after his death in Bucharest (1867), the bones of the Bulgarian national revolutionary Georgi C. Rakovski were carried to Sofia the capital of the young Bulgarian Principality. Started as a private Initiative of the Volunteer's association in Rousse the event grew into a national hero's commemoration. The commemoration ceremonies include the Prince, ministers, MPs, the army, municipal authorities, craft organizations, teachers, and pupils. Despite the attempts of the ruling Liberal Party and their political opponents to use the event for narrow party goals, no one calls into question the need to pay tribute to the hero. The article tracks how this event contributes to the invention of a nationalistic public tradition and the creation of a new patriotic discourse in the process of nation-building.

Keywords: Georgi C. Rakovski, commemoration ceremonies, nation-building

Пренасянето на костите на Г. С. Раковски от Букурещ в София не е събитие, което да не е припомняно на все още четящия вестници българин. Ако потърсите в гугъл „кости Раковски“, ще се появят най-малко 4 публикации в национални печатни медии, които разказват как в ковчег с тленните останки били поставени и „диаманти“, „брилянти“, „пари“ (Василев, Йордан 2017, Гърдев, Борислав 2017, Драганов, Боян 2016, Тахов, Росен 2013). Авторите на тези материали се спират повече или по-малко подробно на организираня

в най-добрите хъшовски традиции обир на един румънски търговец, в който главна роля играят Коста Паница и Филип Тотю (Стателова, Елена 1997: 129–133) и прехвърлянето на „благородната плячка“ в Княжество България по време на тържествата, които връщат на родна земя костите на онзи, когото почитаме като един от най-важните двигатели на българското национално движение през XIX в. Локалните сайтове, които дават информация за Раковски и неговия Пантеон в Котел, пък почти игнорират този изглежда морално неприемлив за тях акт и доколкото споменават събитието от 1885 г., то е, за да припомнят, че семейството му е настоявало да бъде препогребан в родния си град. (Пантеон 2018, Раковски 2018). Разбира се, актът по пренасянето на костите на Раковски в Княжество България през 1885 г. не е подминат в историческата литература, която се интересува от идеологическите употреби на възрожденското наследство, създаването на популярна политическа култура в първите години след Освобождението и изобретяването на традиции. Сред публикациите по тези въпроси държа да отбележа приноса на Горан Тодоров и Стефан Дечев. Но и за тях връщането на костите на Раковски в Княжеството е само един епизод в по-общия процес било на употреба на името на Л. Каравелов в следосвобожденските политически противостояния, било на включване на предтечите и героите в популярния исторически разказ и съпровождащите го комеморативни събития (Тодоров, Горан 1974:395–443, Dechev, Stefan 2008: 33–48). Работейки по други теми, свързани с паметта за и около Л. Каравелов и Априлското въстание (Мирчева, Кета 2017: 174–206), обаче постепенно у мен се формира убеждение, че може би пренасянето на тленните останки на Раковски бележи важен момент в началото на създаване на национален пантеон и избора на личностите, които трябва да влязат в него. Тези наблюдения ще се опитам да споделя в рамките на този текст.

Както е добре известно, погребението на Раковски в Букурещ е едно от най-представителните български погребения, случили се през втората половина на XIX в. Той е почетен от цялата българска колония в румънската столица, присъстват и румънски политици и някои чужди дипломати (Трайков, Веселин 1990: 295). Година след смъртта му българската община и емигранти в Браила организират и два парастаса в негова памет, на първия не могли да присъстват всички желаещи - рядък случай на публично почитане на паметта на покойник - българин (Войников, Добри 1868, Дунавска зора 1868а, Дунавска зора 1868б). През 1872 г. в Букурещ се създава и комитет, който започва да събира спомоществования за поставяне на паметник на гроба на Раковски (Свобода 1872а, Свобода 1872б). Идея, която макар нереализирана, свидетелства за начални опити за мобилизиране на българската емигрантска общност за отдаване на почит на по-изявените ѝ представители. В това търсене на герои и образци критиките към кумира са отблъснати още в зародиш. Коментарите на Пандели Кисимов за някои лични недостатъци на Раковски са отхвърлени с аргумента, че „ако наший беден народ днес може да се похвали

с народополезните заслуги на единственият наш отличен мъж, не би било в голяма отважност да издирваме и расправяме личните недостатъци на един наш съотечественник, който, всякой знае, е имал посвятен целият си живот за милото си отечество“ (Дунавска зора 1869а).

Наред с тримата владици - Иларион Макариополски, Авксентий Велешки и Паисий Пловдивски, екзарх Антим, Хаджи Димитър и Стефан Караджа, Раковски е и един от най-популярните за сънародниците си емигранти визуален образ. Организаторите на споменатия по-горе първи парастас в Браила издават и портрета му в тираж 200 бройки, който разпространяват сред браилските граждани (Дунавска зора 1868а). През август 1869 г. пак в Браила в българското училище се разиграва на лотария картината на Андреа Сако „Раковски в Балкана“ (Дунавска зора 1869б), а снимки от същата картина се продават от началото на следващата 1870 г. в българското читалище „Братска любов“ в Букурещ (Свобода 1870). Раковски е в центъра и на литографията на Хенрих Дембицки, „Сладко е да умре човек за отечеството си“ (Силяновска–Димитрова, Татяна 1948/1949). Това обръщане към образа на Раковски, обхванало предимно революционната емиграция, като че ли секва през следващите няколко години, най-вероятно заради вътрешните конфликти сред емиграцията, които допълнително допринасят за невъзможността да се съберат достатъчно средства, било за издигането на паметник на гроба му, било за намирането на нови спомоществатели за печатния му образ.

Трябва да отбележа обаче, че все пак Раковски остава една от най-неоспоримите фигури на епохата, който, поради участието си във всички прояви на националното движение и широкото разпространение на произведенията и изданията му, улеснено и от липсата на закон за цензурата в Османската империя до средата на 60-те години, достига до максимален брой читатели, включително на територията на империята, в сравнение с наследилите го след това революционери-емигранти. Раковски е престижен образ за представянето на българите и техните усилия за национално освобождение и пред чужда, най-вече славянска публика, поради което и първият биографичен очерк за него е публикуван още приживе от Васил Стоянов в чешкия печат (Стоянов, Васил 2001: 201–206, 215–226), а смъртта му е отбелязана и в сръбски и руски периодични издания (Трайков, Веселин 1990: 295–296). И накрая, далеч немаловажно, семейството на Раковски има много силно съзнание за стойността на оставеното им от техния родственик наследство и опазва и контролира ползването на архива и издаването на съчиненията му с удивително за българските условия постоянство (Трайков, Никола 1957: 5–28). Всички тези обстоятелства улесняват приемането и налагането на образа му като един от най-видните и заслужили българи в младото Българско княжество и Източна Румелия.

Още преди да е подписан Санстефанския прелиминарен мирен договор Рашко Блъсков публикува в кн. 3 на сп. „Славянско братство“ първия кратък

биографичен очерк за Раковски заедно с описание на Котел и народна песен, записана от сестра му (Славянско братство 1878). Съзнанието за значението на Раковски обаче не ще да е било много високо, тъй като Блъсков изказва съжаление, че не е могъл да отпечата и портрета му, с който разполага, защото нямал излишни 20-30 франка да плати на литографа, а и знаел, че ако ги даде от джоба си, едва ли някой ще го компенсира за направения харч. Призивът му за финансиране на това начинание и поместване на портрета заедно с някое от произведенията на Раковски в следващи броеве остава без последствие. Името на Раковски и първата легия не влизат в полезрението на депутатите във Второто обикновено НС (1880 г.) по време на обсъждането на закона за поборниците-опълченци. Не го споменава и Св. Миларов в брошурата си „Какво сме, догде сме стигнали, и какво трябва за напред да правим ние, Българите“, издадена през 1879 г. по повод встъпването на българския престол на Александър I Батенберг.

През 1881 г. обаче Стойно Папанчев, фотограф, родом от Градец, работил в Сливен и Тулча, поръчва и финансира във Виена една литография „Съединението прави силата“ (НБКМ, ГрIV 662), която задава тона, по който образът на Раковски ще бъде използван през следващите години. На нея Раковски, на който вече е присвоено новото име „поборник“, изковано около обсъждането на закона за поборниците (Мирчева, Кета 2017: 194), е изобразен заедно с Хаджи Димитър и Стефан Караджа и „трите нерязделни сестри България, Тракия и Македония“. В. „Марица“ рекламира широко литографията, която „изображава три първостепенни величини на нашият пантеон“ и заслужава „вниманието на всеки Българин, любящ да види салонът си украсен с картини“ (Марица, 1882).

Българското студентско дружество в Прага, което организира литературна вечер, посветена на Раковски, в чешката столица на 22 февруари 1882 г., пък за пръв път повдигна въпроса за пренасянето на костите му от Букурещ в София. Този акт се вижда като компенсация на „безчеловечна непризнателност към верният син на българският народний гений, към вечний Георги Стойков Раковский“, „първий выпльщен протест против грубата власт над нази“ (Балан, Александър 1882). Акцията на българските студенти е подкрепена с поздравителни телеграми от парижката „Славянска беседа“, от Тулчанското читалище, от учителите в Търново, от д-р Данчов, В. Атанасов и И. Кадлец от Сливен, от Разградското читалище, от българските студенти във Виена и от българските ученици в Хрудим. През 1883 г. в кн. 4 на „Периодическо списание“ за пръв път се появява Вазовият „Раковски“, а в следващата 1884 г. одата излиза в стихосбирката „Поля и гори“. Пак през 1884 г. сестрата на Раковски Неша Стойкова издава в областната печатница на Пловдив „Предвестник Горсакого пътника“ и „Восточний вопрос или изкуплений дервиш“. В края на същата година е организирано и първото публично честване на Раковски в Пловдив - панихида (парастас) в новопостроената черква „Св.

Кирил и Методий и Св. Александър Невски“ по случай 17-годишнината от смъртта мус предложение „да се възкресява всяка година памятьта му, то е да се разширява името му, то е да се вселяват у всекиго неговите патриотически стремления, дела. Великото възвишава дори малкото“ (Марица, 1884а, Марица, 1884б, Зора 1885).

Междувременно младото Българско княжество е преживяло вече т.нар. „режим на пълномощията“ и се е върнало отново към конституционното управление, определено от основния закон на страната. Източна Румелия е сменила втори българин на поста главен губернатор, а политическият живот в полуавтономната област до голяма степен е повлиян от отношението към съединителния проект. Имената на големите фигури от предосвобожденския период, включително това на Раковски, все по-често започват да се употребяват в партийните противостояния, като символен капитал в идеологическите битки главно между консерваторите и либералите (Гончарова, Гергана 2006: 194–202, Гончарова, Гергана 2011: 183–199). И макар основният сблъсък да се разиграва около Л. Каравелов (Тодоров, Горан 1974: 395–443), случва се и писанията на Раковски да бъдат използвани с конкретни политически цели. Например в „Южна България“ публикува статията „Какво мнение са имали Раковски и Каравелов за Гаврил паша“ (Южна България 1884).

Точно в тази атмосфера на ясно очертани политически различия, но и на един добре установен иредентизъм се случва и пренасянето на костите на Раковски от Букурещ в София. Иницирано от клона на Опълченското дружество в Русе някъде в средата - края на м. февруари 1885 г. (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 5-8), само след няколко месеца планираното събитие започва да ангажира все по-плътнo държавните институции за осъществяването си (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 9-12), а след открито изразеното желание на княз Александър I да участва в церемонията (май 1885) придобива все по-официален и представителен характер (Македонец 1885а). Клонът на Българското опълченско дружество е само посредник между различните институции, включени в тържествата, а двамата членове на комисията по пренасянето на костите кап. Коста Паница и Коста Павлов действат почти еднолично от името на княза. Ангажирани са българският дипломатически агент в Букурещ Григор Начович, армията, градските и окръжните власти, учителите и учениците в селищата, от където ще премине шествието (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 9-23, 31, 48-51). В церемонията се предвижда участие на делегати от цялата етническа българска територия, така както се мисли тя тогава, като представителите на окръзите на север от Балкана би трябвало да присъстват на ритуала в Русе, а тези на юг от него – на този в София (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 15).

По изричното желание на княза пренасянето на тленните останки на българска земя става на 2 юни (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 45). На 1 юни в присъствието на българския дипломатически агент, комисията, сестрата на

Раковски Неша, депутация от 30-40 души от Русе и представители на българската общност в Румъния е отворен гробът в Букурещ, костите на Раковски са извадени и пренесени с тържествено шествие в българската църква, където са опети. На мястото на гроба е поставен паметник, на който е отбелязана датата на смъртта на Раковски и тази на пренасянето на костите му. С отпуснат специално за целта влак от 5 вагона останките на Раковски са транспортирани до Гюргево, откъдето са пренесени с парахода от Дунавската флотилия „Взрив“ в Русе, с втори параход пътуват участващите в церемонията граждани (Славянин 1885а). Следващите три дни (3-5 юни) параходът „Взрив“ преминава през Оряхово, Свищов, Лом, като се спира на всяка скеля за приветствие от страна на местното население. Във всеки град костите се посрещат от военна музика, почетна военна рота, всички граждански и съдебни власти, учениците и ученичките, поднасят се венци, произнасят се слова за заслугите на Раковски, отслужва се панихида в църквата, костите преношуват в местния храм и на следващия ден с прощална церемония отново продължават по пътя си. (НБКМ-БИА, ф. 355, а.е.1, л. 32–33; ф. 512, а.е. 147, л. 1–2, а.е. 147, л. 3; ПВ10066; П. 1885).

На 6 юни сутринта шествието тръгва от Лом и минавайки през Берковица на 8 юни пристига в столицата. Тук костите са посрещнати още при с. Враждебна от голямо множество, а князът, министрите, депутати, учениците и ученичките и еснафите очакват шествието на Шарения мост, където Александър I получава ключа от ковчега и оръжието на Раковски (Търновска конституция 1885а, Търновска конституция 1885б). Шпалир от войска и военна музика отдава почест на героя. След приемането на ключа шествието се отправя към митрополитската църква „Св. Крал“, където е отслужена панихида и е произнесено слово от митрополит Климент, а костите са положени в храма.

Комитетът по пренасянето на костите обръща голямо внимание на визуалната страна на ритуала, който трябва да внуши най-дълбок респект и да създаде атмосфера на тържественост – ковчежето, в което се пренасят костите, е обковано със сребро, катафалките и корабът, които пренасят тленните останки в различните градове, са аранжирани с черен креп, венци и портрети на героя, от присъстващите се изисква да са облечени по протокол, за тържествата са издадени две програми, които пунктуално описват стъпка по стъпка отделните действия и реда, в който трябва да поднесат почитанията си различните участници в тържествата (НБКМ-БИА, ф.355,а.е.27; Търновска конституция 1885а). За да се достигне до възможно по-широко публика, отново е отпечатана пощенска карта с картината на А. Сако (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 38; ЦДА, ф. 549к, оп.1, а.е.31). Търсят се и предмети, които директно да се свържат с Раковски, и така в Лом се появяват отнейде „оръжието на покойния, оставено в Свищов при избягването му от ръцете на турската полиция; и един двоен пищов, напълнен със собствените ръце на покойния“ (П. 1885), които по-късно са връчени на княз Александър I в София (Б. 1885). Комиси-

ята проявява голяма ревност да запечата събитието и с модерните средства на фотографията. Тъй като корабът „Взрив“ не могъл да бъде заснет в Русе, клонът на Опълченското дружество в града изпраща телеграма до кмета на Оряхово, в която настоява за осигуряването на фотограф, който на всяка цена да документира кораба с останките било там, било в Лом (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 57), а на 5 юни с ответна телеграма капитан Паница информира, че „Взрив“ е бил заснет в Оряхово (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 35). Тържествата в София пък са запечатани за историята от Тома Хитров (Б. 1885). (Въпреки усилията ми до сега не съм успяла да открия копия от тези снимки.)

За жалост запазените документи за финансирането на церемонията са доста противоречиви и не дават ясен отговор на въпроса какво е участието на държавата и какво - това на инициатора за тържествата – клона на Българското опълченско дружество в Русе. Някои от излизащите по това време вестници твърдят, че Народното събрание в княжеството е отпуснало 5 000 лева (Един от присъстващите 1885, Македонец 1885 а). Че разчита на обещаната от княза държавна помощ, заявява в писмо до адютанта на Александър I и капитан К. Паница (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 31). Липсват обаче документи, които да потвърдят държавно финансиране. Ако такова е имало, то най-вероятно трябва да е минало през бюджета на Военното министерство във връзка с участието на корабите от Дунавската флотилия в тържествата.

Такова впечатление оставят и оцелелите финансови отчети от фонда на Русенското поборнико-опълченско дружество. Според тях за изработването на ковчега, венци, парфюмерия, черен креп и други материали са изразходвани 755 лв., за издаване на пощенски карти – 100 лв., за разноски на комисията между Букурещ и София – 770 лв., за подаръци и превоз във връзка с отварянето на гроба и транспортирането на костите на Раковски от Букурещ до Русе – 371 лв., за подаръци и обеда на капитана и механика на парахода „Взрив“, жандарми и пощенски служители – други 100 лв. и пр. Общата сума, която отчита комисията на Русенския клон на Българското опълченско дружество, възлиза на 2182 лв., от които 1100 са получени от събраните помощи от българите в Букурещ (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 3-4, 13).

Според други източници в Българското дипломатическо агентство били събрани 2000 лв., 400 от които били дадени от Евлоги Георгиев (Славянин 1885б). Възможно със средства от букурещките българи да е бил изграден паметникът, поставен на гробището в румънската столицата, за който не е отбелязано нищо в документите на Русенския клон на Българското опълченско дружество. Не е изключено обаче този разход да е бил направен и от държавата. На фона на известното прави впечатление скромната сума – 1081 лв., събрана от инициаторите. В запазената документация липсват дарения от други клонове на Опълченското дружество, въпреки че формуляри за такива били разпратени до различни селища. Запазен е обаче отговор от д-р Георги Миркович, който от името на клона в Сливен заявява, че предложението му

било отблъснато с мотива, „че пренасянето на костите на покойният не изискуват такава голяма сума дето да се затича цял Български народ, кое да е дружество може да изпълни тая свята длъжност – стига да има позволенията на фамилията Раковски на която костите принадлежат“ (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 13). Да събира дарения поради принципни несъгласия с ръководния състав на Русенския клон отказва и един от най-видните русенски поборници Никола Обретенов, по това време околийски управител в Тутракан (Обретенов, Никола 1885).

Тези финансови трудности и разногласия обаче остават далеч от страниците на печата. Вестниците в Княжеството и Източна Румелия отразяват широко пренасянето на тленните останки на Раковски, като се спират най-подробно на церемонията в София. Независимо от политическата си ориентация те са единомисленици, че това е било едно от най-бляскавите събития, преживени в българската столица - „Никога българската млада столица не е бивала свидетелка на такова прочувствено въодушевление, на толкова величествено и пълно със значение и важност шествие“ (Търновска конституция 1885б), „Величествено бе това гледище. Камбани звъняха, хорът пееше, сълзи течеха“ (Марица 1885б), „Тържеството е било едно от най-големите. Да ся не хвалим от рано, нъ и у нас въстържествува най-после истинско полезното, идейното и благородното, униженото и забравеното, нашата гордост и величие“ (Борба 1885).

Честта, отдадена на Раковски, се сравнява с царска почит и царско погребение (Народний глас 1885, Марица 1885б), церемонията се оценява като достоен патриотичен акт на отплата (Славянин 1885а), а завръщането на физическите му останки като настаняване на свети мощи сред българския народ (Средец 1885а). Подробно се описват траурната каляска, венците, словата, стиховете, написани на български и френски, четени в Русе и София и най-вече тържественото шествие в столицата. Оценката на броя на присъстващите в София се колебае между 8 и 10 хиляди души (Б.1885, Борба 1885, Един от присъствящите 1885) – близо 50% от българското население в града (Сарафов, Михаил 1893: 78). Правителственият орган „Търновска конституция“ отбелязва и благосклонността на природата - въпреки голямата жегла, която публиката едва търпяла, благодарение на падналия сутринта дъжд, за разлика от друг път в столицата нямало прах (Б.1885). Кореспондентът на в. „Марица“ не пропуска да припомни, че и една от важните улици в столицата носи името на героя, а Раковска е наречена и градинката между храма „Св. София“, Военното училище и руското дипломатическо агентство и предлага в нея да бъде издигнат паметник на „великия поборник“ (Марица 1885б).

Пренасянето на костите на Раковски дава повод и за преоткриване на епистоларното му наследство. По време на и след тържествата Никола Живков прави първата публикация на част от кореспонденцията му с Йосиф Дайнелов (Македонец 1885г). Ражда се и първата инициатива за написване на подроб-

на биография на героя. На заседание от 13 юни 1885 г. Столичната община отпуска една сума от 1000 лева „от параграфа за тържествата по текущия бюджет“ на онзи, който „напише колкото се може по-точно биографията на Раковски и тържественното пренасяние костите му от Ромънската столица до Българската“ (ДА–София, ф.1, а.е.36, л.57–58, 64).

Най-важният елемент в тържествата и съпровождащите го слова – по 3-4 във всеки град, обаче е подчертаването на собствения принос за постигането на политическа независимост. Раковски е описван като „един от първите виновници за нашето пробуждане“ (Средец 1885б), „българският Гарибалди“ (Един от присъствящите. 1885), „първият явний и решителен възгласител на свободата и положник на основите за постигането на тая свобода“ (Народний глас 1885) и т.н. , но той е и продължител на една вече оформила се линия в търсене на българската самостоятелност – „един от великите мъже създатели на новия български народен и политически живот, каквито бяха преди него Паисий Самоковски, Софроний Врачански и Неофит Бозвели“ (Народний глас 1885) и духовен баща на едно ново поколение революционери – „Раковски е бил възпитателя на подирните апостоли, войводи и списатели-герои. Любен Каравелов е заместил Раковски с революционната си, вестникарска и литературна проповед и деятелност, които той водеше талантливо и умно; Левски устно пръсна между народа идеите, които Раковски и Любен проповядваха; Ботев и Стамболов не само проповядваха, но и се биха като възстатници“ (Търновска конституция 1885б).

Раковски е пример за подражание на новото поколение. Според консерватора Начович българската младеж ще издигне „памятник на българския герой в дълбочината на своето сърдце, като вземе за ръководително светило живота и подвигите на незабвения наш патриот, живот пълен с патриотизъм и трудолюбие, и подвиги колкото блестящи, толкова и безинтересни и происхождащи от чувство на самопожертвование“ (НБКМ–БИА, ф. 14, а.е. 3177, л. 1-2). А за управляващата партия честването на големия възрожденец е само начало на едно обръщане към близкото минало, инструмент за възпитание на гражданите на новата нация-държава. „В туй отношение ние ценим твърде много тържествата, и се надяваме, че те ще се повтарят навсякъде из България, във всяко село и град, гдето съзнават заслугите на народните дейци. Във възстанията загинаха много лични младежи; всеки град и село има своите мъченици и герои. Освен общенародните тържества, ежегодните селски и градски празници в чест на своите местни мъченици и умрели поборници много ще повдигнат народния дух и гражданствеността помежду ни. Тук-там вече подобни тържества се правят; желателно е, щото те да стават всякъде за да можем по този начин да разбудим повеко съзнанието за обществена деятелност, за жертвование зарад народа“ (Б. 1885). Тенденция, която вече е започнала, както справедливо отбелязва Захари Стоянов, защото паралелно с почитта към Раковски и Каравелов през същата година се възобновява идеята

за издигане паметник на Васил Левски и се организират големи поклонения в чест на Христо Ботев и Хаджи Димитър и Стефан Караджа (Борба 1885). А и честването на 1000 годишнината от смъртта на Методий, отбелязано тържествено в цялото княжество малко преди пренасянето на костите на Раковски (6 април 1885 г.), е осъществено в твърде националистичен дух, в който да се подчертаят българският произход на славянските първоучители и българският принос към славянството, а не толкова общославянската взаимност (Македонец 1885д).

Но образът на Раковски се използва не само за възпитаване на добри граждани, но и да подсили иредентистките нагласи в обществото. Трите арки, издигнати в Лом в чест на събитието, наред с портрета на Раковски са увенчани и с надписа „България, Тракия и Македония“ (П. 1885). Вестникът на създателя на българския национален химн „Шуми Марица“ Никола Живков - „Македонец“, тясно свързан с македонското дружество, на което принадлежи и кап. Паница, публикува „Закона за народните горски чети“ и прокламацията от 1862 г. като документи, „които могат да послужат на воюващите днес възстанници в Македония“ (Македонец 1885в). А пловдивският „Народний глас“ заявява: „Великата мисл на Раковски не е оште напълно извършена. Свободата на Южната българска област е твърде условноположена. А има оште цяла Македония, която чака по-честити дни. От нас зависи с ум и решителност да не допуснем да исхвъркне из ръката ни това, което имаме - и второто, като съдействуваме умно и патриотически, да дочакаме по-скоро денът, когато ште се видим събрани всички на куп под един престол и под едно знаме – българско“ (Народний глас 1885). Впрочем и сестрата на Раковски Неша, която се опитва да си върне един несъбран от брат ѝ дълг в Букурещ, обещава на кап. Паница, ако си възстанови сумата, да дари половината пари на македонското дружество „Искра“ (НБКМ-БИА, ф. 336, а.е. 20, л. 1-2).

От тази гледна точка изглежда и скандалното поведение с прехвърлянето на откраднатите в Румъния ценни книжа в ковчега с тленните останки на националния герой и опитите за реализацията им на Виенската борса не са неприемливи за съвременниците. Княжеските министри ловко лавират пред румънските власти, за да не им предоставят арестуваните във Виена български офицери (ЦДА, ф. 327к, оп. 1., а.е. 7, л. 96, 101), а капитан Паница получава дългосрочен отпуск, който употребява, за да се включи в съединисткото движение в Източна Румелия (Стателова, Елена 1997: 131–137).

Така пренасянето на костите на Раковски в България се превръща във важен повратен момент в изграждането на почитта към миналото и създаването на собствен национален пантеон. Погледите се обръщат навътре към българските примери и то най-вече към тези, свързани с въоръжена съпротива срещу чуждата власт – подход, който не е претърпял големи промени и до наши дни и който ще бъде трайно установен по време на управлението на Стамболов и като реакция срещу русофилския модел на национална идентичност (Дечев,

Стефан 2006). Този избор обаче в голяма степен е предопределен от иредентистките настроения, които скоро стават и официална държавна политика.

Около пренасянето на тленните останки на Раковски възникват и недоволства. Те обаче не са оспорват акта, нито присъствието на Раковски в националния пантеон. Единственият спор е около това кой, по-точно коя партия ще си присвои заслугите му. Представителите на консерваторите го усещат най-добре и Пандели Кисимов пише на Григор Начович: „Тъй също безвременно стана, според моето мнение, и с пренасянето костите на Раковски. С каквато цел и да са предприели инициаторите тази демонстрация, Каравелистите намериха готов случай да я усвоят и преобърнат в полза на своята кауза ... Според тази школа генеалогията на българските велики мъже и патриоти ще да състои из пасмината на своите само ...“ (НБКМ-БИА, ф. 14, а.е. 2332, л. 36-37). На подобно мнение е и д-р Константин Стоилов (НБКМ-БИА, ф. 14, а.е. 3399, л. 129). Не по-малко гневен е и К. Величков, който на страниците на органа на цанковистите „Средец“ громи сегашните управници, които искат се представят за наследници на Раковски (Средец 1885б). А и привържениците на управляващата партия не се свенят да използват случая за атака срещу политическите си противници - било да осмеят бившия софийски управител консерватор, който гази до колене Владайската река при Шарения мост, за да не се включи в тържественото шествие (Търновска конституция 1885в), било да припомнят униатското минало на Драган Цанков и начина, по който му се е противопоставил Раковски (К. 1885).

В този спор за собственост над героя се явяват и други по-земни претенденти. Братовчедът на Раковски - Никола Балкански, който на времето е откупил гробното място и е платил разносните по погребението му, в гневно писмо до Русенския окръжен управител настоява, че има право на собственост над костите и иска процедурата по пренасянето на тленните останки да бъде спряна, като заплашва, че ще потърси правата си пред румънските власти (НБКМ-БИА, ф. 355, а.е. 1, л. 30). Оплакване, на което никой не обръща внимание, тъй като държавата е задвижила всички необходими процедури по въпроса по дипломатически път. Раковски вече не принадлежи на семейството, още по-малко на този, който е купил гроба, а на държавата. Същата тази държава въпреки половин век по-късно ще пропусне да откупи прословутото гробно място в Букурещ, което ще бъде продадено от наследниците на Балкански и така ще изчезне и онзи скромен паметник, поставен в румънската столица, за да отбележи къде е било мястото, където е бил погребан Раковски и кога са били пренесени останките му в родината (Керчова-Пъцан, Лулу; Велчов-Деде, Лука 2016: 60–61). Но и наследниците и по-специално сестра му Неша осребряват бързо братовото наследство. На заседание на Министерския съвет на 11 юни – 5 дни след тържествената церемония по пренасянето на костите, министрите вземат решение да отпуснат „300 лева пособие на сестрата на покойния Раковски“ (ЩДА, ф. 284к, оп. 1, а.е. 463).

И накрая няколко думи и по въпроса защо това бляскаво пренасяне на тленните останки на героя не завършва с подобаващо държавно погребение. Още в началото на инициативата клонът на Опълченското дружество в Русе се обръща за съгласие към сестрата на Раковски Неша Стойкова. Тя и другите най-близки родственици дават одобрението си, а както видяхме Неша и лично присъства на тържествата. Още в отговора си до дружеството обаче тя изрично заявява, че волята на брат ѝ е била да бъде погребан в родния Котел (НБКМ-БИА, ф.355, а.е.1, л. 6, 8). Но на Княжеството Раковски е по-нужен в София, отколкото в Котел и княз Александър I заявява, че въпросът къде ще бъдат положени останките му би трябвало да бъде решен от Народното събрание (Марица 1885а, Славянин 1885в). А последното така и не стига до обсъждане на този проблем, прекалено заето с железопътния въпрос по време на самото пренасяне на костите, а няколко месеца по-късно и със Съединението и Сръбско-българската война. Останките на Раковски отлежават години на тавана на храма „Св.Крал“, който скоро отново ще стане „Св. Неделя“, оцеляват в прословутия атентат, понесени са в друго национално шествие по време на Втората световна война (1942 г.) до родния Котел и положени накрая в претенциозен пантеон, плод на друг ентузиазъм и друг юбилей - този път 1300 години България. Тази забрава за останките на националния герой, а в голяма степен и за тържествата по пренасянето на костите му в родината, обаче не повлиява присъствието му в националния пантеон. След 1885 г. той заема почетно място в него и името му влиза в различни идеологически употреби според нуждата на деня и нагласите на потомците, които го славят - независимо дали го поставят на върха или малко по-долу. Но за какво служат героите, ако не за огледало, в което се отразяват настроенията и напреженията на обществата, които ги честват.

Библиография

Архивни източници

Държавен архив – София (ДА-София) [Darzhaven arhiv – Sofiya (DA-Sofiya)]
ф. 1к Софийска градска община. [f. 1k Sofiyska gradska obshtina.]

Народна библиотека «Св. св. Кирил и Методий» – Български исторически архив (НБКМ-БИА) [Narodna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy – Balgarski istoricheski arhiv (NBKM-BIA)]

ф. 14 Григор Начович. [f. 14 Grigor Nachovich.]

ф. 336 Коста Паница. [f. 336 Kosta Panica.]

ф. 355 Русенско поборнико-опълченско дружество. [f. Rusensko poborniko-opalchensko druzhestvo.]

ф. 512 Алекси Попангелов. [f. 512 Aleksî Popangelov.]

Централен държавен архив [Centralen darzhaven arhiv]

ф. 284к Министерски съвет. [f. 284k Ministerski savet]

ф.327к Министерство на външните работи. [f. 327k Ministerstvo na vanshnite raboti]

ф. 549к Христо Догмеджиев. [f. 549k Hristo Dogmedzhiev]

Литература

Б. 1885. Тържественнотоприеманье костите на покойния С. Раковски в София. –Търновска конституция, бр. 143, 12 юни 1885. [B. Tarzhestvennoto prieman'e na kostite na poکوyniy S. Rakovski– *Tarnovska konstituciya*, br. 143, 12 yuni 1885.]

Балан, Александър 1882. Вечерта на „Българска Седянка“ в Прага. –Марица, бр. 370, 16 март 1882.[Balan, Aleksandar. Vecherta na „Balgarska sedyanka“v Praga. –*Marica*, br. 370, 16 mart 1882.]

Борба 1885. Савва Раковски. –Борба, бр. 3, 11 юни 1885. [Savva Rakovski. –*Borba*, br. 3, 11 yuni 1885.]

Василев, Йордан 2017. Диаманти в ковчега на Раковски –*168 часа*, 28.10.2017, достъпно на <http://www.168chasa.bg/article/6513533> (видяно 25 ян. 2018) [Vasilev, Yordan. Diamanti v kovchega na Rakovski. [seen 25.01.2018]

Войников, Добри 1868. Слово, изречено на тържественный обряд сторен в памет на годишний парастас на Г.С. Раковский на 13 октомври 1868 г. – Дунавска зора, бр. 47, 17 октомври 1868. [Voynikov, Dobri. Slovo, izrecheno na tarzhestvenniy obriyad storen v pamyat na godishniy parastas na G.S. Rakovski na 13 oktomvri 1868 g. –*Dunavska zora*, No 47, 17.10.1868.]

Гончарова, Гергана 2006. „Млади“ и „стари“ и публичните режими на социалното време. – Годишник на Регионалния исторически музей–Пловдив, кн. 4, 2006. [Goncharova, Gergana. „Mladi“i „stari“i publichnite rezhimi na socialnoto vreme. – *Godishnik na Regionalniya istoricheski muzey – Plovdiv*, kn. 4, 2006.]

Гончарова, Гергана 2011. Между обществения договор и любовта към отечеството: Освобождението и инициацията на българските културни елити. –Критика и хуманизъм, 2011, №2. [Goncharova, Gergana. Mezhdubshchestveniya dogovor i lyubovta kam otechestvoto: Osvobozhdenieto i iniciativata na balgarskite kulturni eliti. –*Kritika i humanizam*, №2, 2011.]

Гърдев, Борислав 2017. Драматичният край на жизнения път на Раковски –Десант, 06.10.2017, достъпно на <http://www.desant.net/show-news/41903> (видяно на 25 ян. 2018) [Gardev, Borislav. Dramatichniyat kray na zhizneniya pat na Rakovski. [seen 25.01.2018]

Дечев, Стефан 2006. Два проекта за българска национална идентичност от края на XIX век. –Балканският XIX век. Други прочити. София: Рива, 2006.

- [Dechev, Stefan. Dva proekta za balgarska nacionalna identichnost ot kraya na XIX vek. –*Balkanskiyat XIX vek. Drugi prochiti*. Sofiya: Riva, 2006.]
- Драганов, Боян 2016. Контрабанда на пари в ковчега на Раковски –*Политика*, 19.02.2016, достъпно на <http://www.politika.bg/article?id=45608> (видяно 25 ян. 2018) [Draganov, Boyan. Kontrabanda na pari v kovchega na Rakovski. [seen 25.01.2018]
- Дунавска зора 1868а. Присно-памятний Георгий С. Раковский. –*Дунавска зора*, бр. 47, 17 октомври 1868. [Prisnopamyatniy Gorgiy S. Rakovskiy. –*Dunavska zora*, br. 47, 17.10.1868.]
- Дунавска зора 1868б. На 26 октомври. –*Дунавска зора*, бр. 51, 31 октомври 1868 г. [Na 26 oktombri. –*Dunavska zora*, br. 51, 31.10.1868.]
- Дунавска зора 1869а. Наскоро приехмы 2-ро писмо към „Народност“, отправено от г. Кисимова. –*Дунавска зора*, бр. 33, 29 юни 1869 г. [Naskoro prihmi 2-ro pismo kam „Narodnost“, otpraveno ot g. Kisimova. –*Dunavska zora*, br. 33, 29 yuni 1869.]
- Дунавска зора 1869б. Обявление. –*Дунавска зора*, бр. 35-36, 3-10 август 1869. [Obyavlenie. –*Dunavska zora*, br. 35-36, 3-10 avgust 1869.]
- Един от присъствующите 1885. Тържественното принасяние костите на Савва Г. Раковски от г. Букурещ в столицата София. –*Южна България*, бр. 200, 15 юни 1885. [Edin ot prisastvuyushite. Tarzhestvennoto prinasinie kostite na Savva G. Rakovski ot g. Bukuresht v stolicata Sofiya. –*Yuzhna Balgariya*, br. 200, 15 yuni 1885.]
- Зора 1885. Панихида за Г.С. Раковски. –*Зора*, 1885, кн.1. [Panihida za G. S. Rakovski. –*Zora*, kn. 1, 1885.]
- К. 1885. Подлистник. – Търновска конституция, бр.146, 21 юни 1885 г. [K. Podlistnik. – *Tarnovska konstituciya*, br. 146, 21 yuni 1885]
- Керчова-Пъцан, Лулу; Велчов-Деде, Лука 2016. По пътеките на българските възрожденци... и не само. София: Изток-Запад, 2016. [Kercova-Pacan, Lulu; Velcov-Dede. *Po patekite na balgarskite vazrovdenci ... i ne samo*. Sofiya: Iztok-Zapad, 2016.]
- Македонец 1885 а. Тукашни новини. –*Македонец*, бр. 11, 4 май 1885. [Tukashni novini. –*Makedonec*, br. 11, 4 may 1885.]
- Македонец 1885б. Савва Стоянов Раковский. –*Македонец*, бр. 15, 15 юни 1885. [Savva Stoyanov Rakovskiy. –*Makedonec*, br. 15, 15 yuni 1885.]
- Македонец 1885в. Ний даваме първо... –*Македонец*, бр. 16, 22 юни 1885. [Niy davame parvo... –*Makedonec*, br. 16, 22 yuni 1885.]
- Македонец 1885г. Писма на Савва С. Раковски. –*Македонец*, бр. 17-27, 29 юни - 27 септември 1885. [Pisma na Savva S. Rakovski. –*Makedonec*, br. 17-27, 29 yuni - 27 septemvri 1885.]
- Македонец 1885д. Съобщение от Комисията по празнуването Юбилея на Славянските простветители Св. Кирила и Методия. –*Македонец*, бр. 5-9, 23 март - 6 април 1885. [Saobshthenie ot Kommisiyata po praznuvaniето

- Yubileya na Slavyanskite prosvetiteli Sv. Kirila i Metodiya. –*Makedonec*, br. 5-9, 23 mart - 6 april 1885.]
- Марица 1882. Българский отдел. –Марица, бр. 390, 28 май 1882. [Balgarskiy ot del.–*Marica*, br. 390, 28 май 1882.]
- Марица, 1884а. Раковски и 17 годишнината му. –Марица, бр. 657, 12 октомври 1884. [Rakovski i 17 godishninata mu. –*Marica*, br. 657, 12 oktomvri 1884.]
- Марица 1884б. Дневни новини. –Марица, бр. 658, 16 октомври 1884.[Dnevni novini. –*Marica*, br. 658, 16 oktomvri 1884.]
- Марица 1885а. Новини от Княжеството. –Марица, бр. 719, 4 юни 1885 г.[Novini ot Knyazhestvoto. –*Marica*, br. 719, 4 yuni 1885.]
- Марица 1885б. Пренасянието костите на Г .С. Раковски от Букурещ в София –Марица, бр. 722, 14 юни 1885. [Prenasyaniето kostite na G. S. Rakovski ot Bukuresht v Sofiya. –*Marica*, br. 722, 14 yuni 1885.]
- Мирчева, Кета 2017.Първото национално честване на Априлското въстание – между политическите употреби и локалните пристрастия. – Град и памет. Априлското въстание през призмата на паметта. Пазарджик, 2017. [Mircheva, Keta. Parvoto nacionalno chestvane na Aprilskoto vastanie –mezhd u politicheskite upotrebi i lokalnite pristrastiya. –*Grad i pamet. Aprilskoto vastanie prez prizmata na pametta*. Pazardzhik, 2017.]
- Народний глас 1885. Пловдив, 15-й юний 1885 г. –Народний глас, бр. 534, 15 юни 1885. [Plovdiv, 15-y uniy 1885 g. –*Narodni yglas*, br. 534, 15 yuni 1885.]
- Обретенов, Никола 1885. До Българското Опълченско Дружество „Русенский клон“. - Славянин, бр. –Славянин, бр. 127, 1 юни 1885. [Obretenov, Nikola. Do Balgarskoto Opalchensko Druzhestvo „Rusenskiy klon“. –*Slavyanin*, br. 127, 1 yuni 1885.]
- П.1885. Дочакванието и испращанието из г. Лом костите покойния поборник и литератор Раковски –Търновска конституция, бр. 144, 14 юни 1885. [P. Dochakvaniето i isprashtaniето iz g. Lom kostite pokoyniya pobornik i literator Rakovski. –*Tarnovska konstituciya*, br. 144, 14 yuni 1885.]
- Пантеон 2018. http://bulgariatravel.org/bg/object/273/Panteon_na_G_S_Rakovski_Kotel (видяно на 30.01.2018) (seen 30.01.2018)
- Раковски 2018. <https://kotel.bg/vidni-lichnosti-rodeni-v-kotel/georgi-stoikov-rakovski/> (видяно на 30.01.2018) (seen 30.01.2018)
- Сарафов, Михаил 1893. Населението в Княжество България по трите първи преброявания. София: Държавна печатница, 1893. [Sarafov, Mihail. *Naseleniето v Knyazhestvo Balgariya po parvite tri prebroyavaniya*. Sofiya: Darzhavna pechatnica, 1893.]
- Свобода 1870. Частни обявления –Свобода, бр. 10, 8 януари 1870. [Chastni obyavleniya. –*Svoboda*, br. 10, 8 yanuari 1870.]
- Свобода 1872а. Георги Раковски –Свобода, бр. 38, 4 март 1872. [Georgi Rakovski–*Svoboda*, br. 38, 4 mart 1872.]
- Свобода 1872б. Обявления –Свобода, бр.51, 3 юни 1872. [Obyavleniya. –

- Svoboda*, br. 51, 3 юни 1872.]
- Силяновска-Димитрова, Татяна 1948/1949. Нови данни върху творчеството на Х. Дембицки, художествения сътрудник на Христо Ботев. –Известия на Българското историческо дружество, кн. XXII-XXIV, 1948/1949. [Silyanovska-Dimitrova, Tatyana. Novi dannii varhu tvorchestvoto na H. Dembitski, hudozhestveniya satrudnik na Hristo Botev. –*Izvestiya na Balgarskoto istorichesko druzhestvo*, кн. XXII-XXIV, 1948/1949.]
- Славянин 1885а. По пренасянито костите на покойния велик поборник Савва Раковски. –Славянин, бр. 128, 4 юни 1885 г. [Po prenananiето kostite na рокоуниа велик pobornik Savva Rakovski. – *Slavyanin*, br. 128, 4 юни 1885.]
- Славянин 1885б. Великия богаташ... –Славянин, бр. 127, 1 юни 1885. [Velikiya bogataш... –*Slavyanin*, br. 127, 1 юни 1885.]
- Славянин 1885в. Посрещанието... –Славянин, бр. 132, 13 юни 1885. [Posreshtaniето... – *Slavyanin*, br. 132, 13 юни 1885.]
- Славянско братство 1878. Гйорги Стойков Раковски – Славянско братство, кн. 3, 12 февруари 1878. [Gyorgi Stoykov Rakovski – *Slavyansko bratstvo*, кн. 3, 12 fevruari 1878.]
- Средец 1885а. Вчера вечер... – Средец, бр. 131, 8 юни 1885. [Vchera vecher... –*Sredec*, br. 131, 8 юни 1885.]
- Средец 1885б. София, 12 юний 1885. –Средец, бр. 132, 12 юни 1885. [Sofiya, 12 yuniy 1885. –*Sredec*, br. 132, 12 юни 1885.]
- Стателова, Елена 1997. Биография на българския дух: Родът Паница. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. [Statelova, Elena. *Biografiya na balgarskiya duh: Rodat Panica*. Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 1997.]
- Стоянов, Васил 2001. Раковски, Георги Стойков, български писател и герой. –Съчинения. Т.1, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2001. [Stoyanov, Vasil. Rakovski, Georgi Stoykov, balgarski spisatel i geroy. – *Sachineniya*, T. 1. Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2001.]
- Тахов, Росен 2013. Крадени брилянти в ковчега на Раковски –24 часа, 03.07.2013, достъпно на <https://www.24chasa.bg/Article/2115539> (видяно 25 ян. 2018) [Tahov, Rosen. Kradeni brilyanti v kovchega na Rakovski. [seen 25.01.2018]
- Тодоров, Горан 1974. Българската следосвобожденска публицистика и историография за живота и делото на Любен Каравелов (1879-1885). – *В памет на академик Михаил Димитров*. София: БАН, 1974. [Todorov, Goran. Balgarskata sledosvobozhdenska publicistika i istoriografiya za zhivota i deloto na Lyuben Karavelov (1879-1885). –*V pamet na akademik Mihail Dimitrov*. Sofia: BAN, 1974.]
- Трайков, Веселин 1990. Георги Стойков Раковски. Документален летопис – 1821-1867. София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1990. [Traykov, Veselin. *Georgi Stoykov Rakovski. Dokumentalen letopis – 1821-1867*. Sofiya: Darzhavno izdatelstvo „D-r Petar Beron“, 1990.]

- Трайков, Никола 1957. Предговор – Архив на Г.С. Раковски. Т. 2, София: БАН, 1957. [Trajkov, Nikola. Predgovor. – *Arhiv na G. S. Rakovski*. Т. 2, Sofiya: BAN, 1957.]
- Търновска конституция 1885а. Обявление №2163 на Софийското Градско общинско управление от 5 юни 1885 г. – Търновска конституция, бр. 142, 7 юни 1885. [Obyavlenie №2163 na Sofiyskoto Gradsko obshtinsko upravlenie ot 5 yuni 1885 g. – *Tarnovska konstituciya*, br. 142, 7 yuni 1885.]
- Търновска конституция 1885б. На 7 юний. – Търновска конституция, бр. 143, 12 юни 1885. [Na 7 yuniy. – *Tarnovska konstituciya*, br. 143, 12 yuni 1885.]
- Търновска конституция 1885в. На 7 того... – Търновска конституция, бр. 143, 12 юни 1885. [Na 7 того... – *Tarnovska konstituciya*, br. 143, 12 yuni 1885.]
- Южна България 1884. Какво мнение са имали Раковски и Каравелов за Гаврил паша. – Южна България, бр. 121, 5 септември 1884. [Kakvo mnenie sa imali Rakovski i Karavelov za Gavril pasha. – *Yuzhna Balgariya*, br. 121, 5 septemvri 1884.]
- Dechev, Stefan 2008. „Forbears“, „saints“ and „martyrs“: the politics of commemoration in Bulgaria in the 1880s and 1890s. – In: Brett, D. and Jarvis, C. and Marin, I. (eds.) *Four Empires and an Enlargement: States, Societies and Individuals: transfiguring perspectives and images of Central and Eastern Europe*. Studies in Russia and Eastern Europe, 2008, 4. School of Slavonic and East European Studies, USL, London, 2008. Публ. и в Дечев, Стефан. Политика, пол, култура. Стара Загора: ИК „Кота“, 2010.